

Izvorni naučni rad
UDK:821.163.43.09:398

Sanjin KODRIĆ (Sarajevo)

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet

Bošnjačka zajednica kulture – Institut za bošnjačke studije

sanjin.kodric@ff.unsa.ba

sanjin.kodric@bzk.ba

**PARADOKS *HASANAGINICE*:
PRILOG TEKSTUALNOJ POVIJESTI I
PITANJE KNJIŽEVNO-KULTURNOG IDENTITETA***

Rad se bavi baladom *Hasanaginica* kao jednim od najzna-
menitijih djela bošnjačke usmene književnosti, odnosno boš-
njačke književnosti uopće, koje je, paradoksalno, uprkos nagla-
šenim književno-kulturnim markerima pripadnosti bošnjačkoj
književnosti i kulturi neutemeljeno uvrštavano u korpuse drugih
književnosti i kultura počev od svojeg prvog zapisa u putopisnoj
knjizi *Put po Dalmaciji* Alberta Fortisa 1774. godine pa nada-
lje, pri čemu je, još paradoksalnije, svoju svjetsku slavu steklo
posebno zahvaljujući upravo ekstrahiranju iz vlastitog književ-
no-kulturnog okvira. U radu se analiziraju procesi kanonizacije
i atribuiranja *Hasanaginice* prvenstveno srpskoj ili hrvatskoj
književnosti i kulturi, uz ukazivanje na dugu historiju zanema-
rivanja njezine stvarne pripadnosti bošnjačkoj književnosti i
kulturi. Posebna pažnja posvećena je okolnostima prvog zapisa
balade kod Alberta Fortisa, recepciji u evropskom romantizmu i
kasnijim prijevodima na brojne jezike, kao i ideološkim i naci-
onalno-romantičarskim koncepcijama 19. st. koje su oblikovale
percepciju bošnjačke književnosti i kulture. Rad ukazuje na du-
gotrajne posljedice negiranja bošnjačkog identiteta, kasno pri-
znavanje bošnjačke književnosti i kulture te na potrebu vraćanja
balade u vlastiti kontekst. *Hasanaginica* se tako pokazuje kao

* Rad je ostvaren u okviru naučnoistraživačkog projekta *Historija i poetika bošnjačke književnosti* Instituta za bošnjačke studije Bošnjačke zajednice kulture (voditelj projekta: prof. dr. Sanjin Kodrić), a posvećen je učitelju i prijatelju prof. dr. Munibu Maglajliću (Banja Luka, 24. 3. 1945. – Sarajevo, 19. 10. 2015.), književnom folkloristu i historičaru bošnjačke književnosti te dugogodišnjem profesoru na Odsjeku za književnosti naroda Bosne i Hercegovine Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu i nekadašnjem predsjedniku Bošnjačke zajednice kulture, povodom 80. godišnjice njegova rođenja i 10. godišnjice njegove smrti.

paradigmatski primjer književno-kulturnog paradoksa – djelo koje je postalo evropska i svjetska senzacija upravo zahvaljujući deatribuiranju od vlastitog izvorišta, uprkos njegovoj izrazitoj identitetskoj književno-kulturnoj markiranosti.

Ključne riječi: *Hasanaginica*, *bošnjačka usmena književnost*, *bošnjačka književnost i kultura*, *književno-kulturni identitet*, *Alberto Fortis*, *morlakizam*, *osijanizam*, *inostrana recepcija*, *nacionalni romantizam*, *kanonizacija književnosti*

I.

Balada *Hasanaginica* jedno je od najznamenitijih djela bošnjačke usmene književnosti, odnosno bošnjačke književnosti kao cjeline, i to ne samo u južnoslavenskom, već i u širem, evropskom te svjetskom okviru, ali i tekst koji je, posebno u izvanbošnjačkoj perspektivi, najčešće atribuiran drugim, nebošnjačkim književno-kulturnim identitetima, bivajući svrstavan u okvire u pravilu srpske ili hrvatske književnosti i kulture ili, u najboljem slučaju, u okvire etno-nacionalno uopćene južnoslavenske usmene književne tradicije, bez povezivanja s okvirima bošnjačke književnosti i kulture kao takve.¹ Riječ je o svojevrsnom paradoksu koji se javlja i u brojnim drugim slučajevima istaknutih ostvarenja bošnjačke književnosti, a koja se uprkos naglašenim književno-kulturnim markerima pripadnosti bošnjačkoj književnosti i kulturi neutemeljeno uvrštavaju u korpuse drugih književnosti i kultura, mada – osim u osnovi zajedničkog jezičkog sistema – s njima praktično ne dijele nijednu u ovom smislu odlučujuću, fundamentalnu književno-kulturnu dominantu niti neki drugi ključni književno-kulturni identitetski marker. Da paradoks bude još veći, ovu svoju praktično svjetsku slavu *Hasanaginica* je stekla upravo mimo svojeg vlastitog, matičnog književnog i kulturnog okvira, pri čemu joj je upravo atribuiranje drugim, tuđim književno-kulturnim identitetima dominantno i omogućilo široku percepciju i valorizaciju, sve do svjetske razine, što je slučaj i s nizom drugih posebno značajnih pojava bošnjačke književnosti, uključujući i usmenoknjiževnu praksu, kao da je sudbinska cijena i pretpostavka za širu važnost i vrednovanje bilo identitetsko ekstrahiranje iz okvira svoje, izvorišne književnosti i kulture.²

I u slučaju balade *Hasanaginica*, kao i u nizu drugih slučajeva, brojni su razlozi za ovakvo što, pri čemu se korijen ovih pojava nalazi prvenstveno

¹ Usp. *Hasanaginica 1774–1974: Prepjevi, varijante, studije, bibliografija*, prir. Alija Isaković, Svetlost, Sarajevo, 1975, str. 7-8, 621-683.

² Usp. Sanjin Kodrić, “Status i identitet bošnjačke književnosti i usmena književnost Bošnjaka do kraja 19. stoljeća”, *Studije iz kulturalne bosnistike (Književnoteorijske i književnohistorijske teme)*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2018, str. 23-108.

u devetnaestostoljetnim nacionalno-romantičarskim koncepcijama u srpskoj i hrvatskoj književnosti i kulturi te društvu uopće, s jedne strane, ali i u osobenom položaju bošnjačkog etno-nacionalnog identiteta u isto vrijeme, s druge strane, što se reflektiralo i na status i identitet bošnjačke književnosti kao takve te kulture Bošnjaka uopće, uključujući širu vidljivost i književno-kulturnu prepoznatljivost.³ Riječ je, posebno, o nepriznavanju i negiranju etno-nacionalne posebnosti bosanskih muslimana, odnosno Bošnjaka kao naroda, s vrlo intenzivnim procesima “nacionaliziranja Muslimana” u smislu njihova predstavljanja kao Srba ili Hrvata muslimanske vjeroispovijesti, koji su naročito bili snažni počev od druge polovine 19. pa nadalje,⁴ a koji su kao takvi izravno poricali samosvojno postojanje bosanskih muslimana, odnosno Bošnjaka kao naroda, a samim tim i njihovu samosvojnu književnost i kulturu uopće, osim u smislu muslimanske varijante šire srpske ili hrvatske književnosti i kulture. Na ovu pojavu, vezanu za šire procese izgradnje etno-nacionalnih identiteta na Slavenskom jugu, bošnjačka književnost i kultura, kao ni ukupno bošnjačko društvo, nisu u pravilu dugo vremena imali odgovarajući odgovor usljed specifičnih okolnosti i neprilika u razvoju bošnjačkog etno-nacionalnog identiteta, pa su procesi “nacionaliziranja Muslimana” na srpsku i hrvatsku stranu imali prohodnost i ostvarivali rezultat i unutar bošnjačkog etno-nacionalnog korpusa, iako ne u dubinskom, suštinskom smislu, već uglavnom tek na površinskoj razini društveno-politički nužnih etno-nacionalnih “etiketa”, bez njihova stvarnog unutrašnjeg sadržaja, što će se nastaviti i duboko u 20. st.⁵ Uz druge društveno-političke i ideološke faktore, posljedice ovih i ovakvih procesa i pojava bit će višestruke i dugotrajne, među kojima je i kasno priznavanje samosvojne “muslimanske”, odnosno bošnjačke nacije – tek počev od kraja šezdesetih i početka sedamdesetih godina 20. st. te još kasnije priznavanje najprije samosvojne bosanskohercegovačke, a potom i bošnjačke književnosti kao takve, sve to uz brojne otpore i relikte devetnaestostoljetnih hegemono-iredentističkih etno-nacionalnih koncepcija, koje u cijelosti nisu nestale ni u aktuelnom trenutku. Uz ovo, i institucionalni razvoj bosnistike kao naučne discipline javit će se dosta kasno, tek nakon zvaničnog priznavanja “muslimanske”, odnosno bošnjačke nacije te bosanskohercegovačke i bošnjačke književnosti, uz isto tako brojne otpore i relikte ranijih ideoloških

³ Usp. Sanjin Kodrić, *Bošnjačka i bosanskohercegovačka književnost (Književnoteorijski i književnohistorijski aspekti određenja književne prakse u Bosni i Hercegovini)*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2018.

⁴ Usp. Alija Isaković, prir., *O “nacionaliziranju” Muslimana: 101 godina afirmiranja i negiranja nacionalnog identiteta Muslimana*, Globus, Zagreb, 1990.

⁵ Usp. Šaćir Filandra, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Bošnjačka zajednica kulture “Preporod”, Sarajevo, 2023.

konceptija, što je, također, u nekim slučajevima prisutno i danas.⁶ Za mnoge pojave bošnjačke književne i kulturne povijesti i njihovo primjereno pozicioniranje u okvirima matične književnosti i kulture sve ovo bilo je već dosta kasno budući da su prethodno desetljećima imale drugačiji tretman te su na taj način i u domaćem i u međunarodnom kontekstu uveliko bile kanonizirane u okvirima drugih književnosti i kultura, bez veze s vlastitom, matičnom književnošću i kulturom.

Upravo takvo što bio je slučaj i s baladom *Hasanaginica*, koja je desetljećima bila podvrgnuta kanoniziranju u okvirima srpske ili hrvatske književnosti kako u domaćem, tako i u širem, međunarodnom kontekstu, s tim što je slučaj *Hasanaginice* još složeniji s obzirom na okolnosti njezina prvog zapisivanja te prvog predstavljanja široj javnosti, a onda i s obzirom na njezinu kasniju recepciju, i to ne samo u domaćem već i u međunarodnom okviru. Iako postoji teza da se prvi zapis ove balade nalazi već u *Erlangenskom rukopisu* iz prve trećine 18. st., vjerovatno najstarijoj poznatoj zbirci južnoslavenske usmene poezije uopće,⁷ *Hasanaginica* se, naime, u datom obliku prvi put javila kao “morlačka” pjesma, a zapisana je kao narodna, usmenoknjižena tvorevina u prostoru koji u tom trenutku nije više bio životni prostor bošnjačke zajednice i – mada će vrlo brzo postići svjetsku slavu – otpočeka je bila u potpunosti recepcijski deatribuirana u odnosu na vlastitu književno-kulturnu tradiciju i njezin identitet. Takvo što još će se intenzivirati u desetljećima koja su slijedila, ostavljajući paradoksalne posljedice po identitetski status ovog jednog od najpoznatijih ostvarenja bošnjačke književnosti kao takve, a što su – sve zajedno – neka od pitanja i problema koja kontinuirano traže svoje odgovore.

II.

Kako to uz *Erlangenski rukopis* pokazuju i nekolike druge vijesti iz 18. st., naročito poput *Ljetopisa* Mula-Mustafe Bašeskije ili npr. sakupljačkog rada Marca Renéa Breuërea Desrivauxa, sina francuskog konzula u Dubrovniku koji je poznatiji kao Marko Bruerović,⁸ bošnjačko usmeno književno stvaranje u 18. st. doživjelo je i svoje prve cjelovite zapise te početak svoje šire, inostrane recepcije i vanjskog priznanja i u aksiološkom smislu, ali je

⁶ Usp. Sanjin Kodrić, *Bošnjačka i bosanskohercegovačka književnost (Književnoteorijski i književnohistorijski aspekti određenja književne prakse u Bosni i Hercegovini)*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2018.

⁷ Usp. André Vaillant, “Vuk Karadžić i *Hasanaginica*”, *Hasanaginica 1774–1974: Prepjevi, varijante, studije, bibliografija*, prir. Alija Isaković, Svjetlost, Sarajevo, 1975, str. 321.

⁸ Usp. Munib Maglajlić, “Bošnjačka usmena lirika”, *Usmena lirika Bošnjaka*, prir. Munib Maglajlić, Bošnjačka zajednica kulture “Preporod”, Sarajevo, 2006, str. 11.

ovo vrijeme isto tako i vrijeme u kojem započinje i identitetsko deatribuiranje ostvarenja bošnjačke književnosti i njihovo ekstrahiranje iz vlastitih, bošnjačkih književno-kulturnih okvira.⁹ To se posebno odnosi na jedan drugi i otud često spominjani osamnaestostoljetni izvor – putopisnu knjigu *Put po Dalmaciji (Viaggio in Dalmazia, 1774)* talijanskog prirodoslovca opata Alberta Fortisa, gdje je prvi put objavljen bez sumnje najpoznatiji tekst bošnjačke usmene književnosti uopće – glasovita balada *Hasanaginica*, odnosno, kako ju je izvorno naslovio Fortis, *Xalostna pjesanza plemenite Asan-Aghinize*.¹⁰

Fortisovo putovanje u Dalmaciju i njegovo zapisivanje te objavljivanje *Hasanaginice* karakteristična je slika nekih od važnih pojava u Evropi posljednje trećine 18. st. Na tragu ideja evropskog racionalizma i prosvjetiteljstva, a u praskozorje predromantičarskih književnih i kulturnih gibanja, posebno tragom ideje “povratka prirodi” Jean-Jacquesa Rousseaua i tzv. “osijanizma”, odnosno uopće ranog interesa za izvornu, narodnu kulturu koji će se na ovoj osnovi razviti i kulminirati u evropskom romantizmu, Fortis 1771. godine stiže u tad mletačku Dalmaciju, pri čemu naročitu pažnju posvećuje jednoj od evropskih drugosti ovog vremena – Dalmatinskoj zagori. Fortisa, naime, posebno zanimaju evropski “plemeniti divljaci”, “ljudi iz prirode”, netaknuti i neizmijenjeni tad savremenom kulturom i civilizacijom, koje pronalazi u žiteljima dalmatinskog zaleđa, a koje imenuje kao “Morlake”.¹¹ To, pritom, nije više isključivo davnašnja zajednica vlašskog porijekla koja se u međuvremenu slavenizirala i asimilirala u širem etničkom okruženju, već, bez obzira na njihovo porijeklo, Fortisovi “Morlaci” zapravo su uopće žitelji ruralne, planinske dalmatinske unutrašnjosti, odnosno specifičnog prostora dinamične granice i tromeđe između Mletačke republike, Habsburške monarhije i Osmanskog carstva, a koje Fortis jasno razlikuje od stanovništva dalmatinskog priobalja, koje je cjelovito bilo uključeno u ondašnju savremenu kulturu i civilizaciju, a posebno u mletačko-talijanski kontekst. U slučaju Fortisovih “Morlaka” u pitanju je, dakle, naročiti egzotizam, naziv izvana pripisan žiteljima dalmatinskog zaleđa u skladu s mletačko-talijanskom praksom imenovanja Fortisova vremena, pri čemu je ovaj naziv uključivao i žitelje nekadašnjeg Bosanskog eja-

⁹ Usp. Sanjin Kodrić, “Status i identitet bošnjačke književnosti i usmena književnost Bošnjaka do kraja 19. stoljeća”, *Studije iz kulturalne bosnistike (Književnoteorijske i književnohistorijske teme)*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2018, str. 23-108.

¹⁰ Usp. Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia*, mit Einführung und Bibliographie herausgegeben von Jovan Vuković und Peter Rehder, Otto Sagner – Veselin Masleša, München – Sarajevo, 1974.

¹¹ Usp. npr. Larry Wolf, *Venice and the Slavs: The Discovery of Dalmatia in the Age of Enlightenment*, Stanford University Press, Stanford, 2003; odnosno: Inoslav Bešker, “Morlaci i morlakizam u književnosti”, *Književna smotra*, god. 34, br. 123, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2002, str. 113-124.

leta, odnosno onih teritorija Osmanskog carstva koji nakon mletačko-osmanskih sukoba s kraja 17. st., a posebno Kandijskog (1645–1699) i Morejskog rata (1684–1699), prelaze u mletački posjed. Naziv “Morlaci” odnosi se stoga i na stanovništvo kraja odakle po svemu sudeći dolazi *Hasanaginica* – žitelje Imotskog i njegove okoline, dotadašnjeg bosansko-osmanskog teritorija koji Mlečani zauzimaju 1717. godine, nakon čega se muslimanski dio stanovništva ovog prostora ili povlači u još dublju unutrašnjost, na preostali bosanski teritorij pod vlašću Osmanskog carstva, ili, pak, ostaje pod mletačkom vlašću, najčešće uz konvertiranje na kršćanstvo.¹²

Ovakvo što jeste, dakle, “Morlakija”¹³ – svijet u koji je 1771. godine prispio Alberto Fortis i koji je predočio njegov *Put po Dalmaciji*, odnosno to je onaj svijet u kojem se našla i balada *Hasanaginica*. Predstavljajući evropskom racionalističko-prosvjetiteljskom čitateljstvu njegovu “morlačku” drugost, odnosno njegov “morlački” alteritetski antipod, Fortis se, u skladu s novim, predromantičarskim impulsima svojeg vremena, istovremeno poveo i za “osijanizmom” kao još jednim važnim trendom u Evropi tokom posljednje trećine 18. st., pa je – slično tobožnjem predstavljanju zaboravljenih i u vremenu izgubljenih Ossianovih keltsko-gaelskih pjesama kod škotskog pjesnika Jamesa MacPhersona tokom šezdesetih godina 18. st. u Velikoj Britaniji – evropskoj čitalačkoj publici predočio i iskonsku, savremenošću neiskvarenu duhovnu kulturu “Morlaka” te njihovu “divlju”, ali “plemenitu” književnost. Upravo u ovom kontekstu Fortisov *Put po Dalmaciji* donosi i tekst koji je Evropa njegova vremena upoznala pod naslovom *Xalostna pjesanza plemenite Asan-Aghinize*, pri čemu je *Hasanaginica* u knjizi Alberta Fortisa trebala predstavljati izuzetan primjer istovremeno i “divlji” i “plemenitog” duhovnog života “Morlaka”, njegovu, naime, osobenu egzotiku, koja je bila utoliko veća zbog očitog, još egzotičnijeg muslimanskog udjela u ovoj “pjesmi-tužaljki”. To je nesumnjivo i jedan od razloga zbog kojih Fortis u knjizi donosi i cjelovit originalni tekst balade, a potom i njezin talijanski prijevod – *Canzone dolente della nobile sposa d’Asan-Aga*, čime je *Hasanaginica*, ali i bošnjačka usmena književnost uopće, dobila i svoj prvi poznati prijevod na neki strani jezik:

¹² Usp. npr. Tea Mayhew, *Dalmatia between Ottoman and Venetian Rule: Contado di Zara 1645-1718*, Viella, Rim, 2008.

¹³ Usp. Borna Fürst-Bjeliš, “Toponimija i percepcija u prostoru Triplex Confiniuma: Morlakija”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, br. 32-22, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1999/2000, str. 349-354.

Scto se bjeli u gorje zelenoj?
 Al-su snjezi, al-su Labutove?
 Da-su snjezi vech-bi okopnuli;
 Labutove vech-bi poletjeli.
 Ni-su snjezi, nit-su Labutove;
 Nego sciator Aghie Asan-Aghe.
 On bolu-je u ranami gliutimi.
 Oblaziga mater, i sestriza;
 A Gliubovza od stida ne mogla.

Kad li-mu-je ranam' boglie bilo,
 Ter poruça vjerno! Gliubi svojoj:
 Ne čekai-me u dvoru bjelomu,
 Ni u dvoru, ni u rodu momu.
 Kad Kaduna rjeci razumjela,
 Josc-je jedna u toj misli stala.
 Jeka stade kogna oko dvora:
 I pobjexe Asan-Aghiniza
 Da vrât lomi kule niz penkere.
 Za gnom terçu dve chiere djevoike:
 Vrati-nam-se, mila majko nascia;
 Ni-je ovo babo Asan-Ago,
 Vech daixa Pintorovich Bexe.

I vrâtise Asan Aghiniza,
 Ter se vjescia bratu oko vrâta.
 Da! moj brate, velike framote!
 Gdi-me saglie od petero dize!
 Bexe muçi: ne govori nista.
 Vech-se mâscia u xepe svione,
 I vadi-gnoj Kgnigu oproschienja,
 Da uzimglie podpunno viençanje,
 Da gre s' gnime majci u zatraghe.
 Kad Kaduna Kgnigu prouçila,
 Dva-je sîna u çelo gliubila,
 A due chiere u rumena liza:
 A s' malahnim u besicje sinkom
 Odjeliti nikako ne mogla.
 Vech-je brataz za ruke uzeo,
 I jedva-je sinkom raztavio:
 Ter-je mechie K' sebi na Kogniza,
 S'gnome grede u dvoru bjelomu.

Che mai biancheggia là nel verde
 bosco?
 Son nevi, o Cigni? Se le fosser nevi
 Squagliate omai sarebbonsi: se Cigni
 Mosso avrebbero il volo. Ah! non son
 bianche
 Nevi, o Cigni colà; sono le tende
 D'Asano, il Duce. Egli è ferito, e duolsi
 Acerbamente. A visitarlo andaro
 La Madre, e la Sorella. Anche la Sposa
 Sarebbev'ita; ma rossor trattienla.

Quindi allorch'ei delle ferite il duolo
 Senti alleggiarsi, alla fedel mogliera
 Così fece intimar: "Non aspettarmi
 "Nel mio bianco cortil; non nel cortile,
 "Nè fra' parenti miei." Nell'udir queste
 Dure parole pensierosa, e mesta
 L'infelice rimase. Ella d'intorno
 Al maritale albergo il calpestio
 Di cavalli ascoltò; verso la torre
 Disperata fuggio, per darsi morte
 Dalla finestra rovinando al basso.
 Ma i di lei passi frettolose, ansanti
 Le due figlie seguir: Deh! cara madre,
 Deh! non fuggir; del genitore Asano
 Non è già questo il calpestio; ne viene
 Il tuo fratello, di Pintoro il figlio.

Addietro volse a questo dire i passi
 D'Asan la Sposa, e le braccia distese
 Al collo del fratello. "Ah! fratel mio,
 "Vedi vergogna! e' mi repudia, Madre
 "Di cinque figli!" Il Begh nulla rispo-
 nde;
 Ma dalla tasca di vermiglia seta
 Un foglio trae di libertade, ond'ella
 Ricoronarsi pienamente possa,
 Dopo che avrà con lui fatto ritorno
 Alla casa materna. Allor che vide
 L'afflitta donna il doloroso scritto,
 De' suoi due figliuolin' baciò le fronti,

U rodu-je malo vrijeme stâla,
 Malo vrijeme, ne nedjegliu dana,
 Dobra Kado, i od roda dobra,
 Dobru Kadu prose sa svî strana;
 Da majvechie Imoski Kadia.
 Kaduna-se bratu svomu moli:
 Aj, tako te ne xelila, bratzo!
 Ne moi mene davat za nikoga,
 Da ne puza jedno serze moje
 Gledajuchi sirotize svoje.
 Ali Bexe ne hajasce nista,
 Vech-gnu daje Imoskomu Kadii.
 Josc Kaduna bratu-se mogliasce,
 Da gnoj pisce listak bjele Knighe,
 Da-je saglie Imoskomu Kadii.
 “Djevoika te ljepo pozdravgliasce,
 “A u Kgnizi ljepo te mogliasce,
 “Kad pokupisc Gospodu Svatove
 “Dugh podkliuvaz nosi na djevojku;
 “Kadà bude Aghi mimo dvora,
 “Neg-ne vidî sirotize svoje.”
 Kad Kadii bjela Kgniga doge
 Gospodu-je Svate pokupio.
 Svate kuppi grede po djevoiku.
 Dobro Svati dosli do djevoike,
 I zdravo-se povratili s’gnome.

A kad bili Aghi mimo dvora,
 Dve-je chierze s’penxere gledaju,
 A dva sîna prid-gnu izhogiaju,
 Tere svojoj majçi govoriaju.
 Vrati-nam-se, mila majko nascia,
 Da mi tebe uxinati damo.
 Kad to çula Asan-Aghiniza,
 Stariscini Svatov govorila:
 Bogom, brate Svatov Stariscina,
 Ustavimi Kogne uza dvora,
 Da davujem sirotize moje.
 Ustavise Kogne uza dvora.
 Svoju dizu ljepo darovala.
 Svakom’ sinku nozve pozlachene,
 Svakoj chieri çohu da pogliane;
 A malomu u besicje sinku
 Gnemu saglie uboske hagline.

E delle due fanciulle i rosei volti:
 Ma al bambino, che giaceva in culla
 Staccar non si poteo. Seco la trasse,
 Il severo fratello a viva forza;
 Sui cavallo la pose, e fe ritorno
 Con essa insieme alla magion paterna.

Breve tempo restovvi. Ancor passati
 Sette giorni non erano, che intorno
 Fu da ogni parte ricercata in moglie
 La giovane gentil d’alto legnaggio;
 E fra i nobili Proci era distinto
 L’Imoskese Cadi. Prega piagnendo
 Ella il fratel: deh non voler di nuovo
 Darmi in moglie ad alcun, te ne scon-
 giuro
 Pella tua vita, o mio fratello amato;
 Onde dal petto il cor non mi si schianti
 Nel riveder gli abbandonati figli!

Il Begh non bada alle sue voci; è fisso
 Di darla in moglie al buon Cadi
 d’Imoski.
 Allor di nuovo ella pregò: deh! almeno
 (Poichè pur così vuoi) manda d’Imoski
 Al Cadi un bianco foglio. “A te salute
 “Invia la giovinetta, e vuol pregarti
 “Per via di questo scritto, che allor
 quando
 “Verrai per essa co’ Signori Svati
 “Un lungo velo tu le rechi, ond’ella
 “Possa da capo appiè tutta coprirsi,
 “Quando dinanzi alla magion d’Asano
 “Passar d’uopo le sia; nè veder deggia
 “I cari figli abbandonati. “Appena
 Giunse al Cadi la lettera, ei raccolse
 Tutti gli Svati, e pella Sposa andiede,
 Il lungo velo, cui chiedea, portando.
 Felicemente giunsero gli Svati
 Sino alla casa della Sposa; e insieme
 Felicemente ne partir con essa.
 Ma allor, che presso alla magion d’Asano
 Furo arrivati, dal balcon mirorno

A to gleda Junak Asan-Ago;
Ter dozivglie do dva sîna svoja:
Hodte amo, sirotize moje,
Kad-se nechie milovati na vas
Majko vascia, serza argiaskoga.

Kad to çula Asan Aghiniza,
Bjelim liçem u zemgliu udarila;
U pût-se-je s’ducjom raztavila
Od xalosti gledajuch sirota.¹⁴

La madre lor le due fanciulle, e i figli
Usciro incontro a lei. “Deh, cara madre,
“Tornane a noi; dentro alle nostre soglie
“A cenar vienne”. La dolente Sposa
Del Duce Asano, allor che i figli udio,
Volsesi al primo degli Svati: “O vecchio
“Fratello mio, deh ferminsi i cavalli!
“Presso di questa casa, ond’io dar possa
“Qualche pegno d’amore agli orfanelli
“Figli del grembo mio”. Stettersi fermi
Dinanzi alla magion tutti i cavalli;
Ed ella porse alla diletta prole
I doni suoi, scesa di sella. Diede
Ai due fanciulli bei coturni, d’oro
Tutti intarsiati, e due panni alle figlie,
Onde dal capo ai piè furon coperte:
Ma al picciolo bambin, che giacea in
culla,
Da poverello un giubbettin mandava.

Tutto in disparte il Duce Asàn veda;
E a se chiamò i figliuoli. “A me tornate
“Cari orfanelli miei, da che non sente
“Più pietade di voi la crudel madre
“Di arrugginito cor.” Udillo; e cadde
L’afflitta donna, col pallido volto
La terra percutoendo; e a un punto
istesso
Del petto uscille l’anima dolente,
Gli orfani figli suoi partir veggendo.¹⁵

Istovremeno, Fortis uz originalni tekst i talijanski prijevod *Hasanaginice* daje i uvodnu bilješku u kojoj ukratko predstavlja ovu baladu, uključujući i njezin egzotični aspekt glasovitog Hasanaginicina stida, za koji u perspektivi osamnaestostoljetne racionalističko-prosvjetiteljske Evrope kaže da bi se “među nama činio neobičnim”, čime *Hasanaginica* dobija i neku vrstu svojeg prvog tumačenja:

¹⁴ Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia: Volume Primo*, Presso Alvise Milocco, all’Apolline, Venecija, 1774, str. 98, 100, 102, 104. Isto u: Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia*, mit Einführung und Bibliographie herausgegeben von Jovan Vuković und Peter Rehder, Otto Sagner – Veselin Masleša, München – Sarajevo, 1974; odnosno: Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, priir. Josip Bratulić, prev. Mate Maras i Darko Novaković, Globus, Zagreb, 1984.

¹⁵ Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia: Volume Primo*, Presso Alvise Milocco, all’Apolline, Venecija, 1774, str. 99, 101, 103, 105.

Asan, Capitano Turco, resta ferito in un combattimento per modo, che non può ritornarsene alla casa propria. Va a visitarlo nel campo la madre, e la sorella: ma trattenuta da un pudore, che parrebbe strano fra noi, non à il coraggio d'andarvi la di lui moglie. Asan prende per un tratto di poco buon animo questa ritrosia; si sdegna colla Sposa, in un momento di primo impeto, e le manda il libello di repudio. L'amorosa Donna, con angoscia acerbissima di cuore, si lascia condurre lontano da cinque tenere creature, e particolarmente dall'ultimo suo bambino, che giacevasi peranche nella culla. Appena ritornata alla casa paterna, fu chiesta in moglie da' principali Signori del vicinato. Il Begh Pintorovich, di lei fratello, stringe il contratto col Cadi, o Giudice d'Imoski; e non bada ai prieghi dell'afflitta giovane, che amava di perfetto amore il perduto marito, e i figliuolini suoi. La comitiva, per condurla a Imoski, dovea passare dinanzi alla casa dell'impetuoso Asan, che di già guarito delle sue ferite se n'era tornato, e trovavasi pentitissimo del repudio. Egli, conoscendo benissimo il di lei cuore, manda a incontrarla due de' suoi fanciulli, a' quali ella fa dei regali, che di già aveva preparati. Asan si fa sentire a richiamarli in casa, dolendosi che la loro madre à un cuore inflessibile. Questo rimprovero, il distacco de' figliuoli, la perdita d'un marito, che nel suo modo aspro l'amava quanto era amato, operano una sì forte rivoluzione nell'anima della giovane Sposa, ch'ella ne cade morta all'improvviso, senza proferir parola.¹⁶

Asan, turski kapetan, biva ranjen u jednoj borbi tako da se ne može vratiti u vlastitu kuću. U logoru ga posjećuju majka i sestra, ali, zadržana stidom koji bi se među nama činio neobičnim, njegova žena nema hrabrosti da ode. Asan ovu njezinu povučenosť shvati kao znak slabog srca, razgnjevi se na suprugu u trenutku prvog nagona i šalje joj pismo razvoda. Gospa puna ljubavi, s najgorčom boli u srcu, dopušta da je odvedu daleko od petero njezine male djece, a osobito od posljednjeg sina, koji je još ležao u kolijevci. Čim se vratila u očevu kuću, zatražili su je za ženu glavni gospodari iz susjedstva. Beg Pintorović, njezin brat, sklapa ugovor s kadijom, odnosno sudijom u Imotskom i ne obraća pažnju na molbe ožalošćene mlade žene, koja je savršenom ljubavlju voljela izgubljenog muža i svoju djecu. Povorka koja ju je trebala odvesti u Imotski morala je proći ispred kuće naglog Asana, koji se već bio oporavio od rana, vratio se i osjećao duboko kajanje zbog razvoda. On, poznajući vrlo dobro njezino srce, šalje joj u susret dvojicu svojih sinova, kojima ona daje darove koje je već bila pripremila. Asan se oglasi dozivajući ih natrag u kuću, žaleći se da njihova majka ima nepokolebljivo srce. Taj prijekor, rastanak od djece, gubitak muža koji ju je, na svoj grub način, volio koliko je i bio voljen, izazivaju tako snažnu potresenost u duši mlade supruge da ona iznenada pada mrtva, ne izgovorivši nijednu riječ.¹⁷

¹⁶ Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia: Volume Primo*, Presso Alvise Milocco, all'Apolline, Venecija, 1774, str. 97.

¹⁷ Autorov prijevod s talijanskog originala. Isto u: Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia*, mit Einführung und Bibliographie herausgegeben von Jovan Vuković und Peter Rehder, Otto

Fortis, inače, ne navodi otkud mu *Hasanaginica*, kao ni detaljnije informacije o njezinu prijevodu, pa je uprkos brojnim kasnijim pokušajima odgonetanja ovog pitanja, vjerovatno zauvijek ostalo nepoznato između ostalog i to je li Fortis čuo *Hasanagicu* u narodu, ko mu ju je eventualno kazivao ili pjevao i u kakvoj prilici i sl., ili je, pak, riječ o Fortisovu prijepisu nekog ranijeg zapisa *Hasanaginice*, npr. onog iz tzv. *Splitskog rukopisa*, o čemu, kao i o prethodnim pitanjima, postoje tek određene pretpostavke, ali opet ne i sigurni ili barem dovoljno vjerovatni odgovori.¹⁸ Također, nije općeprihvaćeno ni to je li *Hasanaginica*, poput drugih poznatih bošnjačkih usmenih balada, usmenoknjiževno pjesničko uobličenje nekog stvarnog zbivanja iz prošlosti, baš kao što nije općeprihvaćen ni mogući historijski identitet njezinih likova, mada je gotovo izvjesno da ovaj osobeni usmenoknjiževni pjesnički tekst pripada krugu balada s lokalnim obilježjima, slično drugim značajnim baladama bošnjačke usmene književnosti.¹⁹ U slučaju da ih je eventualno imao, neki od razloga zbog kojih je Fortis možda izostavio neke od ovih i ovakvih informacija, uključujući i informaciju o tome kako je saznao za samu baladu, mogli bi se, možda, ticati upravo i Fortisova nesumnjivog ugledanja na toboženjeg sakupljača Ossianovih pjesama Jamesa MacPhersona, odnosno Fortisova inicijalnog utemeljenja i u “osijanizmu” posljednje trećine evropskog 18. st. Naime, možda je upravo zbog ovog i ciljano određena pitanja u vezi s pjesmom koju je otkrio Fortis ostavio neodgovorenim, intrigantnim i gotovo mističnim, što je pretpostavka kojoj u prilog može ići i to da će upravo ova “ossianska” egzotika i tajna *Hasanaginice* u Evropi ovog vremena rezultirati i pojavom svojevrsne fasciniranosti “Morlacima” i njihovom izvornom, “primitivnom” kulturom poznatom pod nazivom “morlakizam”²⁰. O ovom, između ostalog, može svjedočiti i to da je *Hasanaginica* jedan od tek dva izvorno usmenoknjiževna teksta koji su se našli u zbirci *Gusle (La Guzla, 1827)* istaknutog francuskog pisca 19. st. Prospera Mériméea, tobožnjem “izboru ilirskih pjesama skupljenih u Dalmaciji, Bosni, Hrvatskoj i Hercegovini”, odnosno čuvenoj romantičarskoj književnoj mistifikaciji nastaloj na temelju upravo “osijanizma” i “morlakizma”.

Sagner – Veselin Masleša, München – Sarajevo, 1974; odnosno: Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, prir. Josip Bratulić, prev. Mate Maras i Darko Novaković, Globus, Zagreb, 1984.

¹⁸ Usp. npr. *Hasanaginica 1774–1974: Prepjevi, varijante, studije, bibliografija*, prir. Alija Isaković, Svjetlost, Sarajevo, 1975.

¹⁹ Usp. Munib Maglajlić, “Pjesma o plemenitoj Hasan-aginoj ljubi”, *Usmena balada Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture “Preporod”, Sarajevo, 1995, str. 61-62.

²⁰ Usp. npr. Larry Wolf, *Venice and the Slavs: The Discovery of Dalmatia in the Age of Enlightenment*, Stanford University Press, Stanford, 2003; odnosno: Inoslav Bešker, “Morlaci i morlakizam u književnosti”, *Književna smotra*, god. 34, br. 123, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2002, str. 113-124.

III.

Uz to što je od neprocjenjive važnosti onda kad je o riječ zapisivanju te, praktično, sačuvanju *Hasanaginice*, Fortisov istaknuti “osijanizam” i “morlakizam” jednako je fundamentalno važan i onda kad je riječ o njezinu širokom međunarodnom populariziranju i valoriziranju, ali je, također, istovremeno početak krize stvarnog identiteta i relativiziranja pripadnosti ove balade bosanskomuslimanskom, odnosno bošnjačkom usmenom književnom stvaranju. Ovakvom čemu dodatno je doprinijelo i to što je “morlačka” odrednica, a koja, dakle, otpočeka prati *Hasanagicu*, izrazito složenog značenja, različitog u drugačijim historijskim i kulturnim kontekstima, pa će u kasnijim vremenima biti i različito tumačena, a najčešće kao srpska i/ili hrvatska, posebno počev od 19. st. i vremena nacionalnog romantizma na Slavenskom jugu. Tako će i doći do paradoksa da će najpoznatiji bošnjački usmenoknjiževni tekst već u startu, s jedne strane, izgubiti ključnu odrednicu svojeg porijekla i uopće svoju stvarnu pripadnost, dok će, s druge strane, postati jedna od evropskih književnih senzacija počev od posljednje trećine 18. pa sve do sredine 19. st., s velikim ugledom u svijetu i kasnije, javljajući se pritom i u brojnim prijevodima na evropske i druge strane jezike te vezujući se tako čak i za neka od ključnih imena evropske i svjetske književnosti i kulture ovog vremena.

Nakon prvog, početnog Fortisova talijanskog prijevoda, *Hasanaginica* se, naime, već prvih narednih godina pojavljuje i na njemačkom u prijevodu Clemensa Werthesa (1775), a odmah zatim i Johanna Wolfganga von Goethea (1775), potom u anonimnom francuskom prijevodu (1778), zatim na mađarskom, na koji je prevodi Ferenc Kazinczy (1789), na latinskom, i to u prijevodu Dubrovčanina Đure Ferića (1798), nakon čega slijede dva uzastopna engleska prijevoda – prijevod Sir Waltera Scotta (1798/99) i Johna Boyda Greenshieldsa (1800). Isto se nastavlja i u prvoj polovini 19. st., pa se *Hasanaginica* javlja ponovo na francuskom, ovaj put u prijevodu Charlesa Nodiera (1813), kao i na češkom u prijevodu Samuela Rožnaya (1813), potom na poljskom, na koji je prevodi Kazimierz Brodziński (1819), još jednom na njemačkom, i to u prijevodu Therese von Jacob, poznate i pod književnim imenom Talvj (1826), zatim na ruskom, na koji je prevodi Aleksandar H. Vostokov (1827), te ponovo na engleskom, no ovaj put u prijevodu Johna Browinga (1827), kao i opet na francuskom, sad i kao prijevod Prospera Mériméea (1827), zatim na švedskom u prijevodu Johana Ludviga Runeberga (1830) te iznova na francuskom, na koji je ovom prilikom prevodi Gérard de Nerval (1830). U istoj, prvoj polovini 19. st. *Hasanaginica* će se pojaviti i u slovenačkom prijevodu Jakoba Zupana (1832), kao i u još jednom francuskom prijevodu – prijevodu Claudea Fauriela (1832), a potom će ponovo biti prevedena na ruski, što će

ovaj put učiniti Aleksandar S. Puškin (1835), a nakon toga ponovo i na francuski, i to u prijevodu Adama Mickiewicza (1841) itd.²¹ *Hasanaginica* je, isto tako, odmah uvrštena i u glasovitu antologiju *Narodne pjesme (Volkslieder, 1778/79)* Johanna Gottfrieda von Herdera, poznatiju pod njezinim naslovom u drugom izdanju *Glasovi naroda u pjesmama (Stimmen der Völker in Liedern, 1807)*, dakle u prvi veliki, a vrlo brzo naročito utjecajni izbor usmenog književnog stvaranja evropskih naroda, posebno kod evropskih romantičara, gdje se, kao reprezentativni primjer onog što je bio Herderov ideal narodnog jezika i narodnog genija, javila u Goetheovu prijevodu s naslovom *Tužbalica o plemenitoj gospi Asan Aginoj (Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga)*. Pa ipak, u pravilu, u svim ovim slučajevima, uključujući i Herderov antologijski okvir usmene poezije različitih naroda i njihovih jezika, *Hasanaginica* nije posmatrana primarno kao dio usmenog književnog stvaranja zasebne zajednice južnoslavenskih, odnosno bosanskih muslimana – Bošnjaka, niti je ova zajednica smatrana njezinim zasebnim matičnim stvaralačkim kontekstom, već je, uz prvobitni “morlački”, to bio najčešće kontekst isključivo srpskog i/ili hrvatskog naroda, odnosno kontekst isključivo srpske i/ili hrvatske književnosti, čime je ova znamenita balada dodatno u recepcijskom smislu izgubila vezu sa svojim izvorišnim, stvarnim književnim i kulturnim kontekstom.

U daljnjem slijedu razvoja pitanja pripadnosti i određenja te šire percepcije *Hasanaginice* od iznimne je važnosti zanimanje za bošnjačku usmenu književnost i, posebno, za ovu baladu jednog od glavnih nosilaca devetnaestostoljetne srpske nacionalne ideje – utemeljitelja srpske filologije, folkloristike i etnografije Vuka St. Karadžića, čiji će doprinos ekstrahiranju *Hasanaginice*, kao i uopće bošnjačke usmene književnosti iz okvira bošnjačke književnosti i kulture biti također od ključnog značaja i sam po sebi, kao i za daljnje procese ove vrste, s jedne strane, baš kao što će, s druge strane, Vukov rad izrazito bitno i snažno doprinijeti i širem populariziranju i valoriziranju ove balade te bošnjačke usmene književnosti uopće. U tom smislu, fundamentalnu ulogu imala je Vukova hegemono-iredentistička folkloristička koncepcija, a koja je, pak, predstavljala dosljednu realizaciju šire, također hegemono-iredentističke ideološke postavke da su svi štokavci Srbi i da se stoga među štokavcima mogu razlikovati isključivo Srbi “grčkog”, “rimskog” i “turskog” “zakona”, kako će to Vuk elaborirati, između ostalog, i u članku *Srbi svi i svuda* (1836), eksplicirajući svoju teoriju “lingvističkog Srpstva”, a koja će svoju političku elaboraciju imati i u dalekosežnom *Načertaniju* (1844) Ilije Garašanina.²² Na ovoj osnovi, bošnjačku usmenu poeziju Vuk uvrštava već

²¹ Usp. *Hasanaginica 1774–1974: Prepjevi, varijante, studije, bibliografija*, prir. Alija Isaković, Svjetlost, Sarajevo, 1975, str. 7-8, 621-683.

²² Usp. Vladislav B. Sotirović, *Srpski komonvelt: Lingvistički model definisanja srpske nacije*

u *Malu prostonarodnu slaveno-serbsku pjesnaricu* (1814), svoju prvu zbirku “narodnih umotvorina”, gdje su prisutne najmanje tri pjesme za koje je izvjesno da potječu iz bošnjačke sredine, među kojima i *Hasanaginica*, koja je, zahvaljujući njezinu prvom zapisu kod Alberta Fortisa, i prije Vuka doživjela svoju izuzetnu međunarodnu recepciju, pri čemu – kako je to svojevremeno ispravno zapazila Dunja Rihtman-Auguštin – “*Hasanaginica*, upravo zato što već ima renome literarne vrijednosti, postaje simbol nove književnosti, novoga narodnoga jezičnog izraza i srpske narodne kulture”²³, i to upravo hegemono-iredentističkog književno-kulturnog, ali i političkog identiteta “Srba triju zakona” koji nastoji uspostaviti (i) Vuk. Tako je, presudno za njezin kasniji književni i kulturni identitet, ali i njezinu vidljivost i prepoznatljivost *Hasanaginica* od prvobitnog određenja kao “morlakische Lieder”, kako je u prijevodu velikog Goethea bila uvrštena i u glasovitu Herderovu zbirku *Narodne pjesme*, odnosno *Glasovi naroda u pjesmama*, nakon pojave *Male prostonarodne slaveno-serbske pjesnarice* Vuka St. Karadžića bila u potpunosti “demorlakizirana”, pa će i za samog Goethea već dvadesetih godina 19. st. postati “serbische Lieder”, tj. “srpska pjesma”,²⁴ što će se nastaviti kao gotovo opće mjesto u njezinoj kasnijoj i domaćoj, a posebno međunarodnoj recepciji. U skladu sa svojom folklorističkom koncepcijom, Vuk će, također, kanonizirati tekst balade, najprije upravo u *Maloj prostonarodnoj slaveno-serbskoj pjesnarici*, a onda i konačno u trećoj knjizi *Srpskih narodnih pjesama* (1846), s brojnim redaktorskim izmjenama i drugim intervencijama u odnosu na polazišni, izvorni Fortisov tekst:

Vuka Stefanovića Karadžića i projekat Ilije Garašanina o stvaranju lingvistički određene države Srba, Pedagoški univerzitet, Vilnius, 2011, str. 22-26.

²³ Dunja Rihtman-Auguštin, “Vuk Karadžić nekad i sad ili o povijesti narodne kulture”, *Etnološka tribina*, god. 19, br. 12, Odsjek za etnologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1989, str. 66.

²⁴ Usp.: Larry Wolf, “The Rise and Fall of Morlacchismo”, u: Norman M. Naimark i Holly Case, ur., *Yugoslavia and Its Historians: Understanding the Balkan Wars of 1990s*, Stanford University Press, Stanford, 2003, str. 44.

Шта се бели у гори зеленој
 Ил' є снiег, ил' су лабудови?
 Да є снiег већ би окопнио;
 Лабудови већ би одлетили.
 Нит' є снiег, нит су лабудови,
 Него шатор аге Асан-аге.
 Гди он лежи од лџие рана;
 Облази га мати и сестрица;
 А љубовца од стида немогла.

Кад ли му є ранам боље било
 Он поручи својој верној љуби:
 Нечекај ме у биелу двору,
 Ни у двору ни у роду моме.
 Кад кадуна рџчи разумела
 Јошт стаяше у туги великој;
 Стаде тутань коња око двора:
 Тад' побџе Асан-агиница
 Да врат ломи куле низ прозоре,
 За њом трче две миле кћерце:
 Врати нам се мила майко наша;
 Ни є ово бабо Асан-ага,
 Већ є уяк Пинторовић Беже.
 Тад' се врати Асан-агиница,
 Пак се вџа брату око врата:
 Да мой брате велике срамоте!
 Гди ме тера од петоро дџеце!
 Беже мучи ништа неговори;
 Већ се маша у чџепе свилене,
 И вади јој књигу опроштџња,
 Да одлази својој старој майци,
 И да с' опет може преудати.

Кад кадуна књигу проучила
 Два є сина у чело љубила,
 А две кћери у румена лица:
 А смаленим у колевци синком
 Разстати се никако немогла;
 Већ є братац за руку узео
 И єдва є од њџг' разставио:
 Пак є меће за се на коњица
 И сњом иде двору биеломе.

Шта се б'јели у гори зеленој?
 Ал' је снiјег, ал' су лабудови?
 Да је снiјег, већ би окопнио,
 лабудови већ би полџјели.
 Нит' је снiјег нит' су лабудови,
 него шатор аге Хасан-аге;
 он болује од љутијџх рана.
 Облази га мати и сестрица,
 а љубовца од стида не могла.

Кад ли му је ранам' боље било,
 он поручи вјерној љуби својој:
 “Не чекај ме у двору бјелому,
 ни у двору, ни у роду мому”.
 Кад кадуна рџчи разумџела,
 још је јадна у тој мисли стала,
 јека стаде коња око двора;
 тад побџеже Хасанагиница
 да врат ломи кули низ пенџере;
 за њом трче дв'је ћере дјевојке:
 “Врати нем се, мила мајко наша!
 Није ово бабо Хасан-ага,
 већ даица Пинторовић беже”.
 И врати се Хасанагиница,
 тер се вџџа брату око врата:
 “Да, мој брате, велике срамоте,
 гдје ме шаље од петоро дџеце!”
 Беже мучи, ништа не говори,
 већ се маша у џепе свионе
 и вади јој књигу опрошћџња,
 да гре с њиме мајци унатраге.
 Кад кадуна књигу проучила,
 два је сина у чело љубила,
 и дв'је ћере у румена лица,
 а с малахним у бешици синком
 одџелит се никако не могла;
 већ је братац под руке узео
 и једва је с синком раставио,
 тер је меће к себи на коњица,
 с њоме греде двору бијелому.

У роду є мало време стала,
 Мало време, ни недељу дана,
 Добра када, и од добра рода,
 Добру каду просе са сви страна:
 И велики Имошки Кадия.
 Кадуна се брату своме моли:
 Ой тако те нежелила брацо!
 Немой мене давати ни за кога,
 Да непуца јдно срце мое
 Гледајући сиротице свое.
 Али Беже ништа нехажше,
 Већ њу дае Имошком' Кадии.

Тад кадуна свог' брата мољаше,
 Да напише листак бле књиге
 И да пошальє Имошком Кадии:
 "Млада тебе љубезно поздравља,
 "И у књизи лиєпо те моли,
 "Кад покупиш господу сватове,
 "И кад подьеш њеном белу двору,
 "Да понесеш дуго покривало,
 "С коим ће се она завесити,
 "Када буде Аге мимо двора
 "Да невиди сиротице свое."
 Кад Кадии бела књига додье
 Господу є свате покупио.
 Свате купи иде по љубовцу,
 Здраво свати двору њену дошли
 И Здраво се с њоме повратили.

А кад били Аге мимо двора,
 Две є кћерце с прозора углаше
 А два сина пред њу изидьоше,
 Тере својой майци говорау:
 "С врати нам се мила майко наша
 "Да ми теби ужинати дамо."
 Кад то чула Асан-агиница,
 Старєшини свата говорила:
 Богом брате свата старєшина,
 Устави ми коње иза двора,
 Да даруем сиротице мое.

У роду је мало врјеме стала,
 мало врјеме, ни недељу дана.
 Добра када и од рода добра,
 добру каду просе са свих страна,
 а највише имотски кадија.
 Кадуна се брату своме моли:
 "Ај тако те не желила, брацо,
 немој мене дават ни за кога,
 да не пуца јдно срце моје
 гледајући сиротице своје".
 Али беже ништа не хажше,
 већ њу даје имотском кадији.
 Још кадуна брату се мољаше
 да напише листак бјеле књиге,
 да је шаље имотском кадији:
 "Дјевојка те лјєпо поздрављаше,
 а у књизи лјєпо те мољаше:
 кад покупиш господу сватове,
 и кад поћеш њеном бјелу двору,
 дуг покривач носи на дјевојку,
 када буде аги мимо двора,
 да не види сиротице своје".
 Кад кадији бјела књига дође,
 господу је свате покупио,
 свате купи, греде по дјевојку.
 Добро свати дошли до дјевојке,
 и здраво се повратили с њоме;
 а кад били аги мимо двора,
 двје је ћерце с пенцера гледаху,
 а два сина пред њу исхођаху,
 тере својој мајци говораху:
 "Сврати нам се, мила мајко наша,
 да ми тебе ужинати дамо".
 Кад то чула Хасанагиница,
 старјєшини свата говорила:
 "Богом брате, свата старјєшина,
 устави ми коње уза двора
 да дарујем сиротице моје".
 Уставише коње уза двора.
 Своју дјецу лјєпо даровала:
 сваком сину ноже позлаћене,

Уставише коње иза двора.
Своју децу лепо даривала:
Сваком сину местве позлаћене,
Свакој кћери чоу нерезану;
А маломе у колевце сину
њему посла свилене халъине.

А то гледа јунак Асан-ага
Пак дозивиље до два сина своя:
Ход'те амо сиротице мое,
Кад се на вас смиловати неће
Майка ваша срдца каменого.

Кад то чула Асан-агиница,
Бслим лицем у земљу ударила:
И упут се с душом разставила
од жалости гледајућ' сироте.²⁵

свакој ћери чоху од пољане,
а малому у бешици синку,
њему шаље у бошци халъине.
А то гледа јунак Хасан-ага,
пак дозивиље до два сина своја:
“Ход'те амо, сиротице моје,
кад се неће смиловати на вас
мајка ваша срца каменого”.
Кад то чула хасанагиница,
б'јелим лицем у земљу уд'рила,
успут се је с душом раставила
од жалости гледајућ' сироте.²⁶

Nakon Vuka St. Karadžića, u srpskoj književnosti i kulturi nastavit će se isti odnos prema *Hasanaginici*, kao i uopće prema bošnjačkoj usmenoj književnosti, a potom i prema pisanoj književnoj praksi, i to upravo izravnim Vukovim tragom i temeljem njegova modela, postavši za dugi niz desetljeća neupitni standard srpske književne i kulturne svijesti, odnosno srbistike kao naučne discipline.

Istovremeno, i s hrvatske strane, počev od hrvatske filologije, folkloristike i etnografije 19. st. pa nadalje, prisutno je u osnovi ekvivalentno nastojanje, s tim što u ovim slučajevima *Hasanaginica* nije, naravno, više “srpska”, već upravo “hrvatska pjesma”, te u tom smislu ni hrvatska književna i kulturna svijest, odnosno kroatistika kao naučna disciplina ne odstupa bitnije od datog modela. Tako pitanje pripadnosti i određenja *Hasanaginice* vrlo brzo izrasta u pitanje sadržajnih obuhvata i okvira srpske i hrvatske književnosti i njihovih međusobnih odnosa, bez ikakvog povezivanja ove balade s bošnjačkim kontekstom, kao i u slučaju drugih ostvarenja bošnjačke usmene književnosti, a potom i pisanog književnog stvaranja, što će trajati tokom cijelog 19. st., a u manje-više istom ili sličnom smislu prisutno je i kasnije, tokom cjeline 20. st., sve do danas, funkcionirajući i kao okvir borbe za usmenoknjiževnu baštinu

²⁵ Vuk St. Karadžić, *Мала простонародња славено-сербска песнарица*, Веџ, 1814, стр. 113-116.

²⁶ Vuk St. Karadžić, *Српске народне пјесме: Пјесме јуначке средњијех времена, Књига трећа, 1846*, Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића 1864–1964 и двестогодишњици његова рођења 1787–1987, Prosveta, Београд, 1988, стр. 372-376.

te uopće književno naslijeđe, ali i kao problem širih razmjera, uključujući i političko-ideološki te nacionalno-teritorijalni aspekt.²⁷

Gotovo je nepregledan niz primjera za ovakvo što i na srpskoj i na hrvatskoj strani, pri čemu za slučaj srpsko-hrvatskih odnosa u vezi s *Hasanaginicom* posebno je zanimljiv primjer vezan za tzv. Meštrovićevu *Hasanaginicu*, odnosno verziju ove pjesme koju je – kako se navodi – prema zapisu na temelju sjećanja iz djetinjstva istaknutog hrvatskog skulptora i arhitekta Ivana Meštrovića u zagrebačkom časopisu *Nova Evropa* 1932. godine objavio Milan Ćurčin, pokretač i urednik ovog časopisa i srpski historičar književnosti:

Što se bili gori na planini?
Il' je snijeg il' su labudovi,
Il' su bile na plandištu ovce?
Da je snijeg već bi okopnio,
Labudovi već bi poletili
A bile se odjavile ovce.
Nit' je snijeg nit' su labudovi
Nit' su bile okupljene ovce
Neg' je čador Age Asanage.
On boluje od ljutije rana.
Po'odi ga majka i sestra
Ne po'odi Kaduna ljubovca,
Jere mlada od stida nemogla

Kad je Agi ranam bolje bilo
Knjigu piše Kaduni ljubovci:
"Kado moja moja nevirnice
Ne čekaj me u bilome dvoru
Ni u dvoru ni u rodu mome".

Istom Kada knjigu proučila
Stade klopot konja pokraj dvora.
Kad to začu Asanaginica,
Leti ona zrčali pendžeru
Da se baci niz visoku kulu.
Za njom trči dvoje dice lude —
Mlada Fata od sedam godina,
Nikolica od tri godinice,
Materi se drže oko skuta:

Al' to bratac aje i neaje,
Neg' je daje Imockom Kadiji.
Moli Kada Bega brata svoga,
Da joj piše listak knjige bile
I pošalje Imockom Kadiji:
"Moli tebe mladjana nevista
Kad sakupiš kičene svatove
I kad po nju u rodbinu dodješ
Da doneseš dugačke koprene
Kada prođe kraj Agini dvora
Da ne vidi svoje siročadi."

Kad Kadiji sitna knjiga stiže
Već je bio svate sakupio.
Skupi svate ode po nevistu
Sobom nosi dugačke koprene.
Zdravo svati došli po Kadunu
I zdravo se natrag povratili.

²⁷ Usp. npr. Mate Kuvačić-Ižepa, *Čija je Asanaginica*, Naklada Bošković, Split, 2007; odnosno: Mijo Milas, *Asanaginičina domovina*, Matica hrvatska, Split, 2011.

“Ne skači nam naša mila majko
Nije ono babo Asan Aga
Neg’ daidža Pintorović Beže.”
Uto Beže ulize u dvore.

Kada bratu pade oko vrata:
“Ao’, brate, puste li sramote
Di me goni od petero dice.”
Muči Beže ništa ne besidi,
Neg’ se maša rukom u džepove
I izvadi knjigu od rastave
Da sa sobom uzima miraze
I vrati se u majčine dvore.

Kad je Kada knjigu proučila,
Čeri ljubi u rumena lica,
A sinove u čela junačka
Al’ sa malim u kolivci sinom
S’ njim se majka rastati nemore
Neg’ je bratac uvati za ruke
I jedva je otrže od sina
Ter je baca sebi na konjica
Odvede je svome bilu dvoru.

Lipa Kada a od dobra roda,
Malo ona kod matere bila
Ne prolazi ni nedilja dana
Prose Kadu prosici sa svi’ strana,
Ponuviše Imocki Kadija.
Moli Kada mila brata svoga:
“Ao Beže života ti tvoga
Da bi tebe sestra ne želila
Ne daj mene brate za nikoga
Da u meni srce ne pukne
Sićajuć’ se moje siročadi.”

Kad su bili kraj Agina dvora
Dvije ćerke gledaju s’ pendžera
A dva sina prid nju izlazila,
Ter su svoju dozivali majku:
“Vrati nam se naša mila majko
Mi smo tebi ručak pripravili!”
Kad to čula Asan Aginica
Ona moli svatskog starešinu:
“Bogom brate svatski starešino
Zaustavi konje ispod dvora,
Da darujem moje sirotice!”

Pod dvorom su konje ustavili
Ter je majka dicu darivala:
Ćerkam daje svilene aljine
A sinovim nože pozlaćene,
A malome u kolivci sinu
Njemu šalje sirotske aljine.

To gledao Aga sa pendžera,
Te dozivlje dva nejaka sina:
“Od’te amo moja siročadi,
Ni vami se smilovati neće
Majka vaša srca kamenoga!”
Kad to čula Asanaginica
S licom pade na zemljicu crnu
U majci je srce prepuknulo,
Gledajući svoje sirotice.²⁸

Objavljujući Meštrovićevu *Hasanaginicu*, Ćurčin se detaljno bavi ovom baladom, posebno pitanjem njezina porijekla, uključujući i moguću vezu sa *Splitskim rukopisom*, ali i moguću prisutnost u narodnoj usmenoknjiževnoj praksi, pri čemu navodi da se *Hasanaginica* “zadržala poglavito medju

²⁸ Milan Ćurčin, “Hasanaginica u narodu (Meštrovićeva verzija.)”, *Nova Evropa*, god. XXV, br. 3-4, 1932, str. 123-125.

katolicima dalmatinske Zagore, gdje je bilo nekad i muslimanâ”, te ističe Meštrovićevo sjećanje “da se ova pjesma pevala i osećala kod njega kod kuće kao nešto prisno svoje, ne kao tuđe i naučeno”.²⁹ Prema Ćurčinu, pjesma je bila “živa” i krajem 19. te početkom 20. st., pri čemu između ostalog insistira na sljedećoj poziciji *Hasanaginice* “u narodu”:

Hasanaginica je očigledno potekla iz slojeva našega naroda koji sebe i svoj jezik nazivaju *hrvatskim* imenom. To dokazuju pisani izvori i Fortisova originala (Splitski Rukopis) i mnogobrojnih varijanata (vidi Gezemanovu raspravu) iz primorske Dalmacije i sa otokâ, kao i cela sredina u kojoj je ova gradja nadjena i prikupljena. To dokazuje još bolje živa pjesma koja se još čuva i predaje u brdima zagorske Dalmacije, o čemu tako rečito govori Meštrovićeva verzija koju smo ovde saopštili. A kako je baš *Hasanaginica* probila našoj narodnoj pesmi put u svet, bilo bi pravo da se u svetskoj literaturi, kad je o njoj reč, spominje hrvatsko ime naporedo sa srpskim imenom (koje je Vuk popularisao). Zabunu o “Morlacima” trebalo bi, bar u nauci i književnosti, popraviti, i stvar objasniti.

Govorim danas ovako zato što sam za ovih poslednjih dvadesetak godina saznao više činjenica – s obzirom na narodne pesme i njihovo širenje, poimenice u Dalmaciji i Bosni i Hercegovini, – za koje ranije nisam znao (naprimera, da u Dalmaciji i nema *pravoslavnih* guslarâ); a onda, i poglavito, zato što mislim da treba, u ovim našim sadašnjim nacionalnim prilikama, poći malo unazad pa povesti računa o tome da nisu svi, nažalost, našega uverenja o jedinstvenosti onoga što se zove *srpsko* i *hrvatsko*, i da će biti još potrebno boriti se da to uverenje počne opet dublje hvatati korena, a da se dotle svačije mišljenje ima uvažavati. Inače, nama može biti samo drago u duši da smo došli do ovog širega iskustva o poreklu i domovini naših narodnih pesama, jer nas ono učvršćuje u tom našem uverenju o nedeljivosti narodne teritorije i istovetnosti ne samo narodnog jezika nego i narodne duše.³⁰

S obzirom na to da je svojom orijentacijom bio posvećen srpsko-hrvatskom književnom, kulturnom i političko-državnom jedinstvu, što je bio i dio misije časopisa *Nova Evropa* koji je vodio, Ćurčin, dakle, ciljano poentira s tezom o jedinstvenom srpsko-hrvatskom narodnom karakteru *Hasanaginice*, očito nastojeći uspostaviti neku vrstu srpsko-hrvatskog konsenzusa u vezi s

²⁹ Milan Ćurčin, “*Hasanaginica* u narodu (Meštrovićeva verzija.)”, *Nova Evropa*, god. XXV, br. 3-4, 1932, str. 128.

³⁰ Milan Ćurčin, “*Hasanaginica* u narodu (Meštrovićeva verzija.)”, *Nova Evropa*, god. XXV, br. 3-4, 1932, str. 130.

ovom baladom, čime ostvaruje izravan prilog srpsko-hrvatskim odnosima povodom *Hasanaginice*. Međutim, i Ćurčin, mada je bio svjestan nekadašnjeg postojanja muslimana u Dalmatinskoj zagori, s ovim u vezi ne odstupa od modela ekstrahiranja *Hasanaginice* iz njezina izvorišnog okvira, te dosljedno isključuje njezino vezivanje za bosanskomuslimanski kontekst kao njezin matični okvir, kako je to bio slučaj još od vremena njezina prvog zapisa i objavljivanja pod “morlačkom” odrednicom kod Alberta Fortisa pa nadalje.

IV.

Bez obzira na dugu historiju njezina identitetskog deatribuiranja i ekstrahiranja iz njezina izvorišnog bosanskomuslimanskog književnog i kulturnog konteksta, *Hasanaginica*, međutim, nesumnjivo pripada bosanskomuslimanskoj usmenoknjiževnoj praksi, odnosno bošnjačkoj usmenoj tradiciji i bošnjačkoj književnosti i kulturi uopće, mada su njezini odjeci, uključujući i bitno drugačije verzije ove pjesme, prisutni i šire, posebno upravo u dalmatinskoj usmenoknjiževnoj baštini, što je, očito, također neupitna činjenica, baš kao što je jednako neupitna činjenica i važnost njezine recepcije u srpskoj književnosti i kulturi. Pored mnogobrojnih drugih pokazatelja i činjenica, o njezinu bošnjačkom karakteru već na prvi pogled svjedoči cjelokupan unutarknjiževni svijet ove balade, koji je u potpunosti atipičan za srpsku i/ili hrvatsku književnost i kulturu, a naročito njegovi složeni socijalni aspekti,³¹ posebno porodično-rodbinski, ali i klasni, koji su karakteristični isključivo za muslimansku zajednicu i koji su sa svim svojim specifičnim pojedinostima, koje nerijetko reflektiraju i detalje muslimanske vjerske običajnosti i prava, mogli u datoj mjeri biti dovoljno poznati i bliski tek pripadnicima muslimanske zajednice, naročito s obzirom na vremenski kontekst u kojem je balada nastala. U tom smislu, gotovo je nemoguće da bi pjesma poput *Hasanaginice* mogla nastati izvan sredine kojoj su muslimanski socijalni aspekti života tek posredno poznati i faktički nevlastiti, tuđi i strani. Ovom, također, idu u prilog i brojni drugi, a prije svega književnohistorijski pokazatelji.

Svijet o kojem govori *Hasanaginica*, svijet u kojem u Dalmatinskoj zagori postoje muslimani, age, begovi i kadije, njihovo društvo i zajednica, odnosno uopće onaj način života koji je karakterističan za Osmansko carstvo, a posebno za osmansku Bosnu, među Fortisovim “Morlacima” mogao je postojati samo do mletačkog osvajanja dotad bosansko-osmanskog Imotskog i okoline, dakle nužno prije 1717. godine, a u tom svijetu *Hasanaginica* je morala biti prisutna barem neko vrijeme, vjerovatno mjereno desetljećima,

³¹ Usp. npr. Muhsin Rizvić, “Socijalni aspekti *Hasanaginice*”, *Poetika bošnjačke književnosti*, Ljiljan, Sarajevo, 1994, str. 136-151.

jer teško da bi se u suprotnom slučaju priča iz “turskog” doba mogla održati u novom, postosmanskom periodu kraja o kojem je riječ. Da bi zaživjela i prenijela se dalje, do Fortisove 1774. godine, a pogotovo do Ćurčinova dječaka Meštrovića s kraja 19. st. i njegove moguće verzije *Hasanaginice* iz prve polovine 20. st., usmena tradicija trebala je, naime, vrijeme, ali i povoljne uvjete za tradicijsko oblikovanje i prenošenje, što ne bi bilo moguće da balada nije nastala barem nekoliko desetaka godina prije kraja osmanske vlasti u imotskom kraju, odnosno dalmatinskom zaleđu. A to je već ono vrijeme kad u Fortisovoj “Morlakiji” još uvijek živi i bosanskomuslimanska zajednica sa svojom tradicijskom kulturom, a koja je nerazdvojna cjelina s ostatkom tradicijske kulture ostalih bosanskih muslimana – Bošnjaka, uključujući i usmenu književnost. Kako je istaknuto, samo u ovoj zajednici moguć je bio nastanak pjesme kakva je *Hasanaginica*, a nestanak ove zajednice u imotskom kraju i dalmatinskom zaleđu, odnosno njezino povlačenje prema Bosni ili konvertiranje u kršćanstvo, nije nužno moralo značiti i nestanak same balade – balada je kao već oblikovana i ukorijenjena usmenoknjiževna tradicija mogla nastaviti svoj život i izvan zajednice u kojoj je nastala, baš kao i kod prevjerenih članova zajednice, koji su je još neko vrijeme mogli čuvati kao naslijeđeno tradicijsko dobro. Uz to kako je *Hasanaginica*, direktno ili nekim posrednim putem, mogla dospjeti do Fortisa, ovakvo što moglo bi, isto tako, objasniti i ograničenu teritorijalnu rasprostranjenost same balade, kao i inače mali, vrlo ograničen broj njezinih mogućih verzija, baš kao i djelimičnu recepcijsku prisutnost *Hasanaginice* izvan njezina izvornog bosanskomuslimanskog, bošnjačkog konteksta.

Pri svemu ovom, neupitnu pripadnost *Hasanaginice* bosanskomuslimanskoj, odnosno bošnjačkoj tradiciji kao takvoj potvrđuju, pored svega ostalog, i ona moguća tumačenja po kojima historijsko jezgro balade čini bračni nesporazum stvarnih ličnosti iz sredine 17. st. – Hasan-age Arapovića (1612–1699) iz Zagvozda, po rođenju Mostarca, a kasnije, u vrijeme koje pripada zbivanjima balade, dizdara tvrđave u Zadvarju u Imotskoj krajini, i njegove supruge begovice Fatime Pintorović (1620/21–1646/47), porijeklom iz Klisa, a starinom iz Ljubuškog.³² Riječ je, dakle, o ličnostima i zbivanju iz vremena neposredne prisutnosti muslimana i bosansko-osmanske vlasti u dalmatinskom zaleđu, a što na osnovi apostrofiranog specifičnog svijeta same

³² Usp. npr. Radmila Pešić, “Pitanje istoričnosti ličnosti Hasanage i Hasanaginice”, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, god. 4, sv. 1, Međunarodni slavistički centar, Beograd, 1974, str. 399-405; odnosno: Mate Kuvačić-Ižepa, *Čija je Asanaginica*, Naklada Bošković, Split, 2007; Mijo Milas, *Asanaginina domovina*, Matica hrvatska, Split, 2011; Vahida Šeremet, *“Hasanaginica” od 1646. godine do danas: Knjiga puta do ishodišta (Studija)*, PrintCom, Tuzla, 2013.

balade implicira i njezina upravo muslimanskog sastavljača ili, prije, muslimansku sastavljačicu. Ovakvo što unekoliko može potvrditi i znatno kasnije svjedočanstvo također Mostarca Husage Čišića, posebno istaknute ličnosti mostarskog, ali i uopće bosanskohercegovačkog društveno-političkog života između dvaju svjetskih ratova, sve do sredine 20. st., a koji se prema vlastitom porodičnom predanju koje je zabilježio Oto Bihalji-Merin, srpski historičar umjetnosti i književnik, ispostavlja i kao mogući potomak upravo glasovitog Hasan-age i njegove ljube.³³ Pritom, Čišićeva predaja potvrđuje stvarni bračni nesporazum Hasan-age i Hasanaginice, mada upozorava i na izvjesna odstupanja priče same balade u odnosu na u porodičnom predanju sačuvano svjedočanstvo realnog zbivanja, no koje, nažalost, Bihalji-Merin nije zabilježio. Eventualno, svemu ovom mogla bi se dodati i moguća naznaka usmene tradicije o bračnom razlazu Hasan-age i Hasanaginice koju nudi nešto ranija bošnjačka pjesma ove tematike iz *Erlangenskog rukopisa* jer, bez obzira na bitne razlike između ove pjesme i balade *Hasanaginica*, kao i bez obzira na prije svega hronološka nepodudaranja vijesti iz *Erlangenskog rukopisa* i književnohistorijskih tumačenja o mogućim historijskim precima kasnijih likova same balade, nije ipak potpuno isključena ni izvjesna mogućnost veze između ovih dviju pjesama, barem u smislu nekog još uvijek nerazjašnjenog zajedničkog okvira ili polazišta, a na temelju jedinstvenog bošnjačkog usmenoknjiževnog sistema.

Uz ovo, iznimno je važno istaći i to da u bilješkama uz svoju *Xalostnu pjesanzu plemenite Asan-Aghinize* i njezin talijanski prijevod *Canzone dolente della nobile sposa d'Asan-Aga* Alberto Fortis spominje i “kurzivnu ćirilicu Morlaka” (“il corsivo de' Morlacchi”) i “kurziv koji se koristi u unutrašnjosti Bosne” (“il corsivo usato nell'intiere della Bosna”), što je, praktično, referiranje bosanske kurzivne ćirilice, odnosno bosančice, pri čemu, govoreći o književnom stvaranju “Morlaka”, Fortis spominje i jezik koji eksplicitno imenuje kao “bosanski” (“il Bosnese”), a kojim po njemu govore “Morlaci” u unutrašnjosti, za razliku od “ilirskog”, kojim se govori u Primorju,³⁴ a što, dakle, ukazuje na ključno važne činjenice o bosanskom pismu “Morlaka” te da je i prema Fortisu jezik *Hasanaginice* zapravo bosanski, čime je njezina vezanost za bošnjačko usmeno književno stvaranje dodatno potvrđena. Uostalom, iako će je pod utjecajem Vuka St. Karadžića i uopće sličnih onovremenih shvatanja i sam kontekstualizirati u nacionalne okvire srpske književnosti, muslimanski karakter *Hasanaginice* vrlo rano primjećuje i npr. Adam Mic-

³³ Usp. Munib Maglajlić, “Pjesma o plemenitoj Hasan-aginoj ljubi”, *Usmena balada Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture “Preporod”, Sarajevo, 1995, str. 56-58.

³⁴ Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia: Volume Primo*, Presso Alvise Milocco, all'Apolline, Venecija, 1774, str. 90, 104.

kiewicz, koji u svojim predavanjima na prestižnom Collège de Franceu tokom 1840. i 1841. godine, uz isticanje izuzetnih pjesničkih vrijednosti ove balade, zaključuje da je *Hasanaginica* zapravo “muslimanska pjesma”.³⁵

Uprkos prisutnom srpskom i/ili hrvatskom određenju *Hasanaginice*, ovakva njezina razumijevanja javljat će se, naravno, i kasnije, prije svega kod jednog broja drugih stranih autora, dok će – sasvim razložno – u bošnjačkoj recepciji *Hasanaginice* njezin muslimansko-bošnjački karakter predstavljati stalno i neupitno, samorazumljivo mjesto. Uz druge različite primjere, ovakvo što, također, dodatno će se potvrđivati i u mogućim dalekim odjecima ove balade u bošnjačkom usmenom književnom stvaranju i znatno kasnije, čak i krajem 19. te početkom 20. st., pa i kasnije, uključujući i vrlo zanimljiv zapis jedne ovakve, bitno izmijenjene varijante *Hasanaginice* objavljen u prvom godištu znamenitog bošnjačkog književno-kulturnog časopisa *Behar* 1900. godine³⁶ – iako se ova varijanta *Hasanaginice* višestruko razlikuje i od Fortisova zapisa ove balade i od njezine moguće varijante u *Erlangenskom rukopisu* iz prve trećine 18. st., kao i od drugih mogućih varijanti, jasno je da je u pitanju stvarna i trajna prisutnost pjesme o Hasan-aginjoj ljubavi u kolektivnom i kulturnom pamćenju Bošnjaka, kao i svijest o njezinoj posebnoj važnosti. Uz brojna scenska predstavljanja, uključujući i npr. naročitu tradiciju izvedbi u posebnim prilikama koja je zabilježena kod znamenite bošnjačke plemeni-taške porodice Čengić,³⁷ ali i brojne druge izvedbe u repertoarima amaterskih i profesionalnih pozorišta u Bosni i Hercegovini počev od kraja 19. st. pa nadalje te uopće javnu prisutnost na brojne druge različite načine, ovakvo što, najzad, svjedoči i bošnjačka pisana književnost, prije svega novija bošnjačka književna praksa, kojoj je *Hasanaginica* jedna od najistaknutijih tradicijskih prethodnica, odnosno jedan od naročito povlaštenih elemenata njezina kulturnomemorijskog sistema i uopće naglašeno važan faktor u njezinim unutrašnjim konektivnim strukturama,³⁸ kao i kultura Bošnjaka i Bosne i Hercegovine kao cjelina, uključujući i savremeni trenutak.³⁹ Između svega ostalog,

³⁵ Usp. Adam Mickiewicz, “La mort de la femme de Hassan Aga”, *Hasanaginica 1774–1974: Prepjevi, varijante, studije, bibliografija*, prir. Alija Isaković, Svjetlost, Sarajevo, 1975, str. 204-206.

³⁶ Usp. “Smrt Hasan-aginice”, zabilježio Ibrahim Dautović, *Behar*, god. I-XI, 1900-1911, Izbor, odabrali Alija Isaković i Hadžem Hajdarević, El-Kalem, Sarajevo, 1990, str. 40.

³⁷ Almedina Čengić, “Hasanaginica pod ratajskom kulom”, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine: Etnologija*, god. 53, 2025, str. 103-119.

³⁸ Usp. npr. Lada Buturović, *Treptaj žanra u poetici usmene književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, 2010, str. 7-86; odnosno Sanjin Kodrić, *Književnost sjećanja: Kulturno pamćenje i reprezentacija prošlosti u novijoj bošnjačkoj književnosti*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2012, str. 21-200.

³⁹ Usp. npr. Rusmir Mahmutćehajić, *Hasanaginica*, Mladinska knjiga, Sarajevo, 2022.

Hasanaginica će biti direktni predložak i za više dramskih tekstova, uključujući ranu dramu Alekse Šantića (1910) te savremene drame istaknutih autora Alije Isakovića (1981) i Nijaza Alispahića (1999), film Televizije Sarajevo po scenariju Alije Isakovića (1983), roman *Imotski kadija* (2000) Irfana Horozovića itd., sve do baleta *Hasanaginica* (1975) kompozitora Vojina Komadine, a onda i opere *Hasanaginica* (2000) kompozitora Asima Horozovića kao prve bošnjačke nacionalne opere i kontinuiranih refleksija ove balade u drugim oblastima kulture, uključujući umjetnički rad slikarskog velikana Mersada Berbera ili djela istaknutog savremenog skulptora Adisa Lukača i niz drugih slučajeva, kao i različite pojave u popularnoj kulturi. Sasvim očekivano, *Hasanaginica* vrlo posebnu pažnju ima i u akademskoj i naučnoistraživačkoj perspektivi, naročito u okvirima književne i lingvističke bosnistike, ali i u komparativnim i drugim istraživanjima iz različitih perspektiva, pri čemu ovaj korpus vremenom konstituira i jedinstveno uže akademsko i naučnoistraživačko područje koje bi se uvjetno moglo odrediti i kao “hasanaginicologija”.

Hasanaginica je, naprosto, jedno od “svetih” mjesta bošnjačke književne i kulturne tradicije i savremenosti, a što će na jedinstven način sublimirati Abdulah Sidran, bard savremene bošnjačke i bosanskohercegovačke poezije, koji će upravo *Hasanaginicu* označiti kao nadvremenu i apsolutnu vrijednost bosanskog jezika i bošnjačke književnosti i kulture, vrijednost koja, naročito svojom jedinstvenom poetskom snagom, može nadživjeti i sam narod iz kojeg je potekla i kojem izvorno pripada:

a onda će doći vrijeme
kad našeg naroda neće biti
neće biti onih staraca što pamtili su
jezik svojih staraca, ni onog posljednjeg od njih
što je pedeset godina tražio, i nije našao, dječaka
da ga pouči jeziku njegovih predaka, a ovaj ga,
kad i on postane starac, prenosi dalje
ni njih neće biti, ni jezika našeg neće biti
i niko na cijelome svijetu njime neće govoriti
samo će gore, među nebesima, gdje vrijeme
ne postoji, i gdje zvijezde bisernom vodom umivaju lica,
s rukama preko materinskih dojki
još uvijek da jeca – Hasanaginica⁴⁰

⁴⁰ Abdulah Sidran, “A onda će doći vrijeme”, *Biserje: Magazin za kulturu i društvo*, <https://www.biserje.ba/sidran-a-onda-ce-doci-vrijeme/>, 28. 1. 2026.

Balada *Hasanaginica* nesumnjivo jeste ostvarila vrlo važnu poziciju i u drugim, susjednim književnostima, koje su umnogome doprinijele njezinoj širokoj valorizaciji i afirmaciji, posebno onda kad to bošnjačka književnost i kultura nisu bile u prilici, baš kao što je bila i istinska senzacija posebno u književnosti i kulturi evropskog romantizma, ali je posve očito i činjenično verificirano da nigdje nije *organski* utemeljena onako kako je to slučaj u bošnjačkoj književnosti i kulturi kao njezinu matičnom kontekstu. Bošnjačka književnost i kultura jesu, stoga, književno-kulturni okviri kojima ova balada primarno i dokraja pripada, kako u prošlosti, tako i u savremenosti, dok se u slučajevima srpske i hrvatske književnosti i kulture, kao i u drugim slučajevima, može utemeljeno govoriti prvenstveno o tek njezinoj *receptiji* te o *inter-literarnim* i *interkulturnim* vezama i odnosima koje ove književnosti i kulture ostvaruju s bošnjačkom književnošću i kulturom i preko *Hasanaginice*, svaka na svoj način, kao i u brojnim drugim slučajevima. To su činjenice književnopovijesne i kulturnopovijesne zbilje koje bi, napokon, morale nadvladati relikte devetnaestostoljetne etno-nacionalne svijesti, svijesti koja jeste bila iznimno važna za široku valorizaciju i afirmaciju *Hasanaginice*, ali je danas anahrona i neodrživa te u konačnici – besmislena. To je jedini primjeren način da se riješi paradoks *Hasanaginice*.

Literatura

- Bešker, Inoslav, “Morlaci i morlakizam u književnosti”, *Književna smotra*, god. 34, br. 123, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2002.
- Buturović, Lada, *Treptaj žanra u poetici usmene književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, 2010.
- Čengić, Almedina, “Hasanaginica pod ratajskom kulom”, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine: Etnologija*, god. 53, 2025.
- Ćurčin, Milan, “Hasanaginica u narodu (Meštrovićeva verzija.)”, *Nova Evropa*, god. XXV, br. 3-4, 1932.
- Filandra, Šaćir, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Bošnjačka zajednica kulture “Preporod”, Sarajevo, 2023.
- Fortis, Alberto, *Viaggio in Dalmazia: Volume Primo*, Presso Alvise Milocco, all’Apolline, Venecija, 1774.
- Fortis, Alberto, *Viaggio in Dalmazia*, mit Einführung und Bibliographie herausgegeben von Jovan Vuković und Peter Rehder, Otto Sagner – Veselin Masleša, München – Sarajevo, 1974.
- Fortis, Alberto, *Put po Dalmaciji*, prir. Josip Bratulić, prev. Mate Maras i Darko Novaković, Globus, Zagreb, 1984.

- Fürst-Bjeliš, Borna, “Toponimija i percepcija u prostoru Triplex Confini-uma: Morlakija”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, br. 32-22, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1999/2000.
- *Hasanaginica 1774–1974: Prepjevi, varijante, studije, bibliografija*, prir. Alija Isaković, Svjetlost, Sarajevo, 1975.
- Isaković, Alija, prir., *O “nacionaliziranju” Muslimana: 101 godina afirmiranja i negiranja nacionalnog identiteta Muslimana*, Globus, Zagreb, 1990.
- Karadžić, Vuk St., *Мала протонародња славено-сербска песнарица*, Већ, 1814.
- Karadžić, Vuk St., *Српске народне пјесме: Пјесме јуначке средњијех времена, Књига трећа, 1846*, Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића 1864–1964 и двестогодишњици његова рођења 1787–1987, Prosveta, Beograd, 1988.
- Kodrić, Sanjin, *Književnost sjećanja: Kulturalno pamćenje i reprezentacija prošlosti u novijoj bošnjačkoj književnosti*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2012.
- Kodrić, Sanjin, *Bošnjačka i bosanskohercegovačka književnost (Književnoteorijski i književnohistorijski aspekti određenja književne prakse u Bosni i Hercegovini)*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2018.
- Kodrić, Sanjin, “Status i identitet bošnjačke književnosti i usmena književnost Bošnjaka do kraja 19. stoljeća”, *Studije iz kulturalne bosnistike (Književnoteorijske i književnohistorijske teme)*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2018.
- Kuvačić-Ižepa, Mate, *Čija je Asanaginica*, Naklada Bošković, Split, 2007.
- Maglajlić, Munib, “Pjesma o plemenitoj Hasan-aginoj ljubii”, *Usmena balada Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture “Preporod”, Sarajevo, 1995.
- Maglajlić, Munib, “Bošnjačka usmena lirika”, *Usmena lirika Bošnjaka*, prir. Munib Maglajlić, Bošnjačka zajednica kulture “Preporod”, Sarajevo, 2006.
- Mahmutćehajić, Rusmir, *Hasanaginica*, Mladinska knjiga, Sarajevo, 2022.
- Mayhew, Tea, *Dalmatia between Ottoman and Venetian Rule: Contado di Zara 1645-1718*, Viella, Rim, 2008.
- Mickiewicz, Adam, “La mort de la femme de Hassan Aga”, *Hasanaginica 1774–1974: Prepjevi, varijante, studije, bibliografija*, prir. Alija Isaković, Svjetlost, Sarajevo, 1975.
- Milas, Mijo, *Asanaginčina domovina*, Matica hrvatska, Split, 2011.
- Pešić, Radmila, “Pitanje istoričnosti ličnosti Hasanage i Hasanaginice”, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, god. 4, sv. 1, Međunarodni slavistički centar, Beograd, 1974.

- Rihtman-Auguštin, Dunja, “Vuk Karadžić nekad i sad ili o povijesti narodne kulture”, *Etnološka tribina*, god. 19, br. 12, Odsjek za etnologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1989.
- Rizvić, Muhsin, “Socijalni aspekti Hasanaginice”, *Poetika bošnjačke književnosti*, Ljiljan, Sarajevo, 1994.
- Sidran, Abdulah, “A onda će doći vrijeme”, *Biserje: Magazin za kulturu i društvo*, <https://www.biserje.ba/sidran-a-onda-ce-doci-vrijeme/>, 28. 1. 2026.
- “Smrt Hasan-aginice”, zabilježio Ibrahim Dautović, *Behar*, god. I-XI, 1900-1911, Izbor, odabrali Alija Isaković i Hadžem Hajdarević, El-Kalem, Sarajevo, 1990.
- Sotirović, Vladislav B., *Srpski komonvelt: Lingvistički model definisanja srpske nacije Vuka Stefanovića Karadžića i projekat Ilije Garašanina o stvaranju lingvistički određene države Srba*, Pedagoški univerzitet, Vilnius, 2011.
- Šeremet, Vahida, “*Hasanaginica*” od 1646. godine do danas: *Knjiga puta do ishodišta (Studija)*, PrintCom, Tuzla, 2013.
- Wolf, Larry, “The Rise and Fall of Morlacchismo”, u: Norman M. Naimark i Holly Case, ur., *Yugoslavia and Its Historians: Understanding the Balkan Wars of 1990s*, Stanford University Press, Stanford, 2003.
- Wolf, Larry, *Venice and the Slavs: The Discovery of Dalmatia in the Age of Enlightenment*, Stanford University Press, Stanford, 2003.
- Vaillant, André, “Vuk Karadžić i *Hasanaginica*”, *Hasanaginica 1774–1974: Prepjevi, varijante, studije, bibliografija*, prir. Alija Isaković, Svjetlost, Sarajevo, 1975.

Sanjin KODRIĆ

**PARADOX OF *HASANAGINICA*:
A CONTRIBUTION TO TEXTUAL HISTORY AND
THE QUESTION OF LITERARY-CULTURAL IDENTITY**

This paper deals with the ballad *Hasanaginica* as one of the most renowned works of Bosniak oral literature, that is, Bosniak literature in general, which paradoxically, despite the pronounced literary-cultural markers of belonging to Bosniak literature and culture, has been unjustifiably included in the corpora of other literatures and cultures ever since its first recording in Alberto Fortis's travel book *Viaggio in Dalmazia* in 1774 and onwards, whereby, even more paradoxically, it gained its worldwide fame precisely thanks to being extracted from its own literary-cultural framework. The paper analyzes the processes of canonization and attribution of *Hasanaginica* primarily to Serbian or Croatian literature and culture, pointing to the long history of neglecting its actual belonging to Bosniak literature and culture. Special attention is devoted to the circumstances of the ballad's first recording by Alberto Fortis, its reception in European Romanticism and subsequent translations into numerous languages, as well as the ideological and national-romantic conceptions of the 19th century that shaped the perception of Bosniak literature and culture. The paper highlights the long-lasting consequences of denying Bosniak identity, the late recognition of Bosniak literature and culture, and the need for the ballad's restoration to its own context. *Hasanaginica* thus appears as a paradigmatic example of a literary-cultural paradox – a work that became a European and World sensation precisely due to its deattribution from its own origin, despite its distinctly marked literary-cultural identity.

Keywords: *Hasanaginica*, *Bosniak oral literature*, *Bosniak literature and culture*, *literary-cultural identity*, *Alberto Fortis*, *Morlachism*, *Ossianism*, *foreign reception*, *national Romanticism*, *canonization of literature*